

СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ В ЧЕШКАТА КУЛТУРА И ЛИТЕРАТУРА НА БАРОКА

Ян Малура

Ян Малура. Святые Кирилл и Мефодий в литературе и культуре чешского барокко

В данной статье на основе анализа определенных литературных жанров исследуется становление культа Кирилла и Мефодия в чешской культуре эпохи барокко на основе анализа определенных литературных жанров. Более интенсивное развитие поклонения этим святым проявляется лишь с конца XVI-го в., причем центром этого культа является главным образом Моравия. В Чехии и Силезии его следы, наоборот, очень слабы. В Моравии в самом начале эпохи барокко культ сильно связан с культурной средой оломоуцких епископов и становится составной частью процесса Контрреформации и рекатолизации. В 18-ом в. важным центром поклонения святым Кириллу и Мефодию является также Вена, где в 1708-ом – 1782-ом гг. в церкви Святого Михаила ежегодно отмечается моравский национальный праздник святых Кирилла и Мефодия. В литературных произведениях этого времени святые Кирилл и Мефодий символизируют транснациональную идею панславизма (речь идет о т. наз. барочном славизме). Культ Солунских братьев повлиял не только на творчество чешских (моравских) писателей, но и на творчество польских, словацких и хорватских авторов.

Ключевые слова: Кирилл и Мефодий, чешское барокко, барочный славизм

Jan Malura. Saints Cyril and Methodius in Czech Baroque Literature and Culture

Drawing on certain literary texts of various genres, this paper traces the cult of Cyril and Methodius in the Czech Baroque Culture. The focus of the cult's development was in the province of Moravia and it didn't start until the end of the 16th century; its traces in the other Czech provinces of Bohemia and Silesia were considerably weaker. At the beginning of the Baroque period, the cult of Cyril and Methodius as practiced in Moravia was closely linked with the cultural milieu of the Olomouc Bishopric. It became part of the re-Catholicization strategies pursued during the time of the Counter-Reformation. In the 18th century Vienna became another major center of the cult; between 1708 and 1782 the Church of St. Michael in Vienna hosted an annual celebration of the saint brothers as the national holiday of Moravia. In Baroque writings, the brothers from Thessaloniki represented also a supranational idea of Slavic unity, often known as Baroque Slavism. They were honored not only by Czech (Moravian) writers, but also by Polish, Slovak and Slovene authors.

Key words: Cyril and Methodius, Czech Baroque, Baroque Slavism

Барокът развива много интензивно култа към светците: на религиозната сцена, от една страна, встъпват нови светци, а от друга, оживява споменът за по-старите духовни покровители. Култът към Кирил и Методий представлява по-различен случай. Предлаганата статия разглежда неговото отражение в чешките земи на основата на актуалното литературно творчество от най-различни жанрове, при това не само от гледна точка на литературната история, но и в перспективата на история на религията и културната история. До този момент тази проблематика не е била обект на изследователско внимание, тъй като в повечето случаи вниманието е било съсредоточено върху честването на Солунските братя през Ранното средновековие и после през модерните времена.

В културната памет на поданиците на Чешката корона¹ Кирил и Методий започват да присъстват чак в края на XVI век. Необходимо е обаче внимателно да се наблюдава географската специфика на честванията, тъй като чешката държава всъщност не е била културно и религиозно единна. Център на култа на Кирил и Методий става Моравия, а в Чехия и Силезия неговите следи са сравнително по-слаби. Нека да припомним, че от XVI до XVIII век двамата светци са с чешки имена – Църха (Crha) и Страхота (Strachota). Църха е хипокористично име² (формална, неекспресивна промяна, каквато е характерна и за чешките официални имена) от Kyrillos > Cyrillus > Cyrha (латинското „y“ е смятано за изконен вокал при сричкотворните г и l, затова много често се е произнасяло „Crha“). Името Strachota възниква от погрешния превод на Методий (Methodios) под влияние на неправилна етимологизация на латинската дума metus – „страх“, откъдето се появява калката Strachota.

Оломоуц

В началото на барока в Моравия култът към Солунските братя е силно пропагандиран от епископите на Оломоуц, тъй като в литературните произведения те са прославяни като преки наследници на Кирил и Методий³. Дори пишещият на чешки и полски Бартоломей Папроцки (1543 – 1614), който е под закрилата на епископ Станислав Павловски, в своето историко-публицистично произведение *Огледало на Маркграфство Моравия (Zrcadlo markrabství moravského, 1589)* включва жития на Кирил и Методий, с които дори започва списъкът на оломоуцките епископи. Оломоуцкото епископство се отнася към Братята като към апостоли, които идват от Моравия, за да образуват съседните области. Тази т. нар. оломоуцка теория след това неведнъж е повтаряна и от други автори и художници. Предпочитана от

¹ Чешка корона (Koruna česká, лат. Corona Bohemiae) – название на чешките земи в периода 1348 – 1918 г. В тях влизат Кралство Чехия, Маркграфство Моравия, Опавското княжество и няколко силезийски княжества. Те са били част от Свещената римска империя, а по-късно – от Австро-Унгария. – Б. ред.

² Хипокористично име е напр. Сашо от Александър или Гошо от Георги. – Б. ред.

³ Нека да отбележим, че не става въпрос за фактическа приемственост, а за въображаема. Разбира се, нашата статия няма за цел да преценява историческата автентичност на тогавашните възгледи, а да представи литературните образи и репрезентации на Кирил и Методий от времето на барока. – Б. а.

кирило-методиевската барокова иконография тема е сцената с покръстването на чешкия княз Борживой от ръката на св. Методий (вж. картината на Ян Кришоф Хандке⁴ в богородичната църква в Уничов). Трябва да добавим още, че в някои случаи не става въпрос за кръщението на чешкия Борживой, а за великоморавския княз Сватоплук, каквото според модерното изкуствознание е изобразено в картини на Франтишек Вавржинец Коромпай⁵ и Йозеф Садлер⁶ (Запалкова 2013).

Я. Кр. Хандке.
Св. св. Кирил и Методий кръщават
Борживой

Немалко влияние върху съзнанието за най-старата духовна история на Моравия има Ян Иржи Стршедовски (1679 – 1713), възпитаник на оломоуцките йезуити, католически свещеник, автор на исторически и краеведски съчинения, който целенасочено изучава историята на Моравия. За създадената от него *Свещена история на Моравия* (*Sacra Moraviae historia*, 1710) вероятният инициатор е оломоуцката църковна общност начело с епископ Карел III Лотрински, на когото впрочем произведението е посветено. Моравската история авторът разбира де факто като история на оломоуцкото епископство и акцентира върху елемента *translatio*, тоест пренасяне, и то на две равнища: Стршедовски смята, че политическият център на чехите е първоначално, тоест по времето на Кирил и Методий, в Моравия, а след това е преместен в Чехия. Другото *translatio* се отнася до пренасяне на първото велехрадско епископство в Оломоуц (Глонек 2013: 196 – 197). Кирил (Константин Философ) е велехрадски архиепископ, а неговия по-голям брат Методий Стршедовски свързва с оломоуцкото епископство. Такава е и позицията на Бохумир Хинек Биловски (за него вж. по-нататък), който отначало (през 1709 г.) смята двамата братя за велехрадски архиепископи (Биловски 1709), но по-късно – в проповедта от 1724 г., безспорно под влияние на книгите на Стршедовски той приема идеята, че Методий е оломоуцки епископ (Биловски 1724: 114 – 132).

⁴ Ян Кришоф Хандке (Jan Kryštof Handke, 1694 – 1774) – известен моравски бароков художник. – Б. ред.

⁵ Франтишек Вавржинец Коромпай (František Vavřinec Korompay, 1723 – 1779) – моравски художник от късния барок. – Б. ред.

⁶ Йозеф Садлер (Josef Sadler, 1725 – 1767) – бароков художник от Оломоуц, ученик на Я. К. Хандке, автор на картини и фрески в църкви в Моравия. – Б. ред.

Оломоуцките епископи възприемат разказа за Кирил и Методий като част от стратегията на контрареформация и рекатолизация⁷: той трябва да покаже прастарите корени на чешката, респективно на моравската католическа идентичност и преди всичко континуитета на моравската католическа църква. Същевременно трябва да призовава хората към завръщане към вярата на предците и така да утвърждава и задълбочава позициите на истинската, т.е. на католическата религия.

С реализацията на тази идея освен епископите се ангажират и оломоуцките йезуити, които много често прибавят до театрални представления с цел разпространение на католицизма. Във втората половина на XVII век те поставят на сцена две помпозни пиеси за Кирил и Методий. По-късно, през 1682 г., в Оломоуц е представена латинска драма за Кирил и Методий, за която Милан Копецки казва, че е изпълнена с алегорични и митологични аналогии: „*както Просперина, затворена от Плутон в подземното царство, е освободена от Тезей и Херкулес, така Кирил и Методий освобождават Моравия от мрака на езичеството*“ (Копецки 2002: 70).

Велехрад

През първата половина на XVII век център на моравския култ към Кирил и Методий става цистерцианският⁸ манастир Велехрад⁹ с базиликата, посветена на Дева Мария. Построеният през XIII век манастир вероятно няма пряко отношение към кирило-методиевската традиция. Тази връзка създават едва бароковите писатели на основата на извори от епохата на Карел IV. Те са убедени, че манастирът е разположен върху част от територията на древния духовен и държавнически център на Велика Моравия и че там е била резиденцията на княз Сватоплук и на архиепископите Кирил и Методий. В техните очи именно Велехрад е мястото, откъдето започва да се разпространява християнската религия и в други краища. Модерната историческа наука обаче показва, че първоначалният център на империята се е намирал другаде и няма нищо общо нито с цистерцианския манастир, нито с днешния Велехрад като място за поклонение.

В бароковия мит за Велехрад участие взема и Кристиан Готфрид Хиршменцъл¹⁰ (подписвал се е на немски като Hirschmentzel, 1638 – 1703) – католически свещеник, родом от силезийския край, писател, исто-

⁷ След като Хабсбургската монархия поробва през 1620 г. чешките земи, тя провежда агресивна културна и религиозна политика, която има за цел да ликвидира хуситските идеи и заедно с тях признаците на национално самосъзнание, както и да възстанови позициите на католическата църква. – Б. ред.

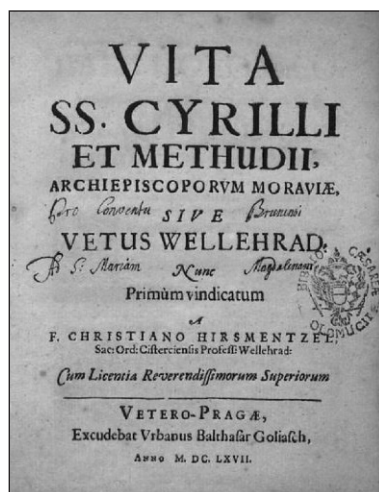
⁸ Цистерцианският монашески орден е създаден през XI в. Отличителни негови характеристики са верноподаничеството към папата, борбата с ересите, отказът от материални блага, трудът, смиреннието и аскетизмът. Главна фигура е Бернар Клерво, който след смъртта си е канонизиран за светец. – Б. ред.

⁹ Велехрад (Velehrad) – някогашната столица на Велика Моравия, днес село в моравската област. Тук идват Кирил и Методий, за да се срещнат с княз Ростислав. В началото на XIII в. (1205 г.) е построен първият цистерциански манастир в Моравия. – Б. ред.

¹⁰ Кристиан Готфрид Хиршменцъл (Kristián Gottfried Hirschmentzel, 1638 – 1703) – историк, философ, писател от епохата на барока. Проявява научни интереси по проблемите на древните славяни. – Б. ред.

рик и събирач на фолклорни материали. Осемнадесетгодишен решава да постъпи в цистерцианския орден на Велехрад и става поклонник на култа към Кирил и Методий. През 1676 г. полага усилия празникът в чест на св. св. Кирил и Методий да бъде отеляван също и в силезийската част на оломоуцката епархия, което на много места до този момент не било правено. Неговото латинско произведение *Животът на св. св. Кирил и Методий, архиепископите на Моравия, или Старият Велехрад (Vita ss. Cyrilli et Methudii, Archiepiscoporum Moraviae, sive Vetus Wellehrad*, Прага, 1667) представлява исторически разказ, съпроводен с химни, антифони¹¹, молитви, литании, както и с класицистични жанрови форми¹², като епиграми и стихотворения в хекзаметър, възхваляващи славянските апостоли. Освен това Хиршменцъл използва митологически паралели, като сравнява светците с Кастор и Полидевк¹³ – митичните римски братя, които са едновременно и умни, и храбри герои (Хиршменцъл 1667: л. F2b).

Хиршменцъл е първият, който пространно представя великоморавската империя, особено Велехрад, който според него е „скалата“ на славянската църква и „главата“ на много народи. Модерната историография обаче не го смята за благонадежден историк, въпреки че вероятно е проучвал велехрадския архив, с който днес не разполагаме. Той е подчинявал на своето въображение информацията, която е черпил от изворите, без да я преосмисля критически. Неговото съчинение е било много популярно сред изследователите от времето на романтизма, които приемали за истина твърдението за древността на Велехрад. По-късно представлява интерес и за събирачите на легенди, свързани най-вече с моравския крал Сватобой и неговия конфликт със св. Методий (Хиршменцъл 1667, л. С1 – С2). Ян Иржи Стршедовски също отделя в своето съчинение внимание на „стария“ Велехрад, като включва описание и на първоначално заемана от него площ.

К. Г. Хиршменцъл. Титулна страница на *Животът на св. св. Кирил и Методий*

¹¹ Антифон (от гр. букв. „контразвук“) – богослужебно песнопение, при което кратък текст, най-често цитат от Библията, се рецитира или пее по време на молитва непосредствено преди или след псалма. Антифонът е застъпен и в православната, и в католическата литургия. – Б. ред.

¹² Klasicizující baroko – културологично понятие, с което се означават нетипични за барока тенденции, особено такива, които се разграничават от динамичния тип композиция и се доближават до съдържаната и уравновесена образна структура, характерна за класицизма. – Б. ред.

¹³ Кастор и Полидевк – антични митични герои, синове на Леда, близници, но от различни бащи. Бащата на Полидевк е Зевс, който, за да се доближи до Леда, се превърнал в лебед. Символизират безграничната братска обич. – Б. ред.

Според него от славния град освен манастира, построен в покрайнините на първоначалното селище, е останал само спомен и няколко руини – останки от крепостни стени и от зидове, които всеки може да види (Стршедовски 1710: 18 – 19).

Виена, Моравия и Чехия

Интерес представлява фактът, че прочутият център на култа към Кирил и Методий през XVIII век е Виена. През периода 1708 – 1782 година виенската църква „Св. Михал“ всяка година чества тържествено празника на св. св. Кирил и Методий като моравски народен празник (Mährisches Nationfest). Празникът се провежда в неделя, която е най-близка до първоначалната дата на празника 9 март, и следователно по време на пости. От 1750 г. честванията стават все по-пищни, тъй като се преместват все по-близо до великденските празници (през 1863 г. празникът е на 5 юли, а в България Денят на св. св. Кирил и Методий е 24 май). Традицията на виенските чествания приключва с йозефинските реформи¹⁴.

Всяка година в рамките на споменатите тържества се изнася и се публикува една немска проповед, прославяща Солунските братя; много от тези ръкописи са запазени и са били обект на изследователска работа¹⁵. Според Михаела Хашеми в тях е налице висока фреквентност на мотиви, изразяващи моравски национализъм и бароков славизъм (срв. по-нататък). Най-често техен източник е споменатото съчинение на Я. И. Стршедовски особено във връзка с идеята за тържеството на християнството над езичеството (Солейман пур Хашеми 2010: 218). В проповедите Кирил и Методий редовно са посочвани като апостоли на „славния моравски народ“, а Моравия е изобразявана като благословена земя, преливаща не само от материални блага, но и от духовна благочестивост, за което свидетелства фактът, че моравяни не са измъчвали и убивали своите апостоли (Глонек 2013: 199). Тези немски проповеди показват, че сред тези, които почитат Кирил и Методий през XVIII век, има и австрийски немци, а това доказва колко силни и интензивни са били моравските културни контакти с Австрия и Виена (вж. Маняс 2013).

В епохата на барока Моравия притежава висока степен на автономия, и то не само в църковните дела. Моравският патриотизъм (регионален национализъм) има различни основания. Аргумент и опора за него са – както свидетелстват виенските проповеди – именно Кирил и Методий, покровителите на Моравия. Също така във виенските проповеди се дава израз на почитта към моравския мъченик Ян Саркандър, тогава все още неканонизиран светец, както и към моравските поклоннически места, посветени на Дева Мария. Това са основните стълбове на Моравия, мислена като бароково сакрализирано пространство.

¹⁴ Част от реформите на император Йозеф II ограничават правата на църквата: напр. отделяне на църковната от светската власт, закриването на йезуитския орден и на манастири, в които не се извършва образователна, социална или медицинска дейност. – Б. ред.

¹⁵ Най-напред на тези ръкописи обръща внимание Бохумил Зламал (Зламал 1938). – Б. а.

Изложените факти не би трябвало да оставят впечатление, че култът към Солунските братя въобще не се развива в Чехия. От началото на XVII век те са признати за духовни покровители и там, но култът към тях в Чехия е специфичен, има по-малко забележими прояви и е по-скоро интегриран в почитта към други свети личности. Кирил и Методий са свързвани с т. нар. Староболеславски паладиум¹⁶, който обединява богородичния култ с личността на св. Вацлав и поради тази причина се превръща в символ на следбилохорската държавност¹⁷, а същевременно и в средство за легитимация на династията на Хабсбургите като страстни поклонници на Дева Мария. Според бароковите писатели, най-вече йезуитите, староболеславският богородичен образ е пренесен в Чехия именно от Кирил и Методий – те го оставят да бъде изработен от метала, разтопен от езически идоли, и го даряват на св. Людмила, съпругата на княз Борживой, който е първият исторически документиран чешки княз и който бива покръстен в Моравия от двамата братя. По този начин Кирил и Методий стават гарант и инициатори за поставяне на основите както на чешкото християнство, така и на чешката държавност (по-подробно вж. Дюкрьо 1997).

Култът към езика

Важната роля, която се придава на темата за езика, произтича от бароковата трактовка на образа на Кирил и Методий като светци, които даряват тогавашния свят със славянския културен език. Братята са представени във връзка със създадената от тях писменост, с въвеждането на славянския език в богослужението и с превода на Библията. Тези мотиви се появяват и в изобразителното изкуство, като типичен атрибут на двамата братя, и по-специално на Кирил, е разтворената книга (Запалкова, Йемелкова 2013: 58 – 61).

В бароковите агиографски разкази и в проповедническите тълкувания се изтъква, че езикът е дарен на моравяни по Божия воля, чрез метафизична интервенция. Проповедникът Б. Х. Биловски описва аудиенцията на Кирил и Методий при римския папа:

[...] *byl hlas slyšán: Omnis Spiritus laudet Dominum et omnis lingua confiteatur ei. Chváliti bude každý duch Hospodina a každý jazyk vzývati bude Boha. Z kterého hlasu jsouce všickni přeštrášení, papež Čechům žádost jejich potvrdil a náboženství českým jazykem konati dovolil. Však ten způsob mezi Čechy nedlouho trval [...].* (Bilovský 1724: 128)

¹⁶ Паладиумът на чешката земя в гр. Стара Болеслав представлява метален релефен образ на Мадоната с младенца. Смята се, че притежава силата да пази чешката земя, а църквата, в която се намира, е място за поклонение. Според легендата паладиумът е даден от св. Методий на св. Людмила – бабата на патрона на чешката земя св. Вацлав, при нейното кръщение. – Б. ред.

¹⁷ Авторът на статията има предвид времето след битката при Била Хора през 1620 г., когато чешките земи падат под властта на Хабсбургската династия. – Б. ред.

[...] *дочу се глас: Omnis Spiritus laudet Dominum et omnis lingua confiteatur ei. Благословен да бъде духът на Господ и всеки език да призовава Бога. От този глас всички бяха уплашени, Папата удовлетворил молбата на чехите и позволил на чешки език да се правят религиозните служби. Това обаче сред чехите не продължило дълго [...].* (Биловски 1724: 128)¹⁸

Моравия – мястото, където за първи път прозвучава славянският литургичен език, е смятана още и за земя, избрана и дарена от Бога:

*Raděj se Moravské království,
žes velkýma obdařeno ctnostmi
skrz Strachotu a Cyrila
zůstalas, Moravo, Bohu milá,
tvým jazykem Bůh chtěl se ctíti,
a mše svaté sloužené mítí.*

(Bilovský 1709: fol. C1a)

*Радвай се, Моравско кралство,
че си надарено с големи достойнства,
с помощта на Кирил и Методий
оставаши ти, Моравия, Богу мила,
на твоя език Бог е поискал да бъде почитан
и да се служат светите литургии.*

(Биловски 1709: л. C1a)

Моравският език е смятан за свещен, поради което бароковите писатели не правят разлика между старославянския¹⁹ и чешкия език, който се е говорел през XVII и XVIII век в Моравия и който, разбира се, значително се е различавал от някогашния културен език на славяните. Ян Иржи Стршедовски в своето произведение *Вестител на моравските забележителности* (*Mercurius Moraviae a temorabilium*, 1705) включва забележителен реторически пасаж, смятан за една от първите защиты на славянския език в чешката история. За разлика обаче от по-късни възрожденски апологии на чешкия език този пасаж е формулиран с подчертан църковен акцент:

Slovanský jazyk jest posvátný, poněvadž se jím slouží mše svatá, to se neděje snad žádnou jinou řečí kromě latinské a řecké. To jest nemalá sláva našeho jazyka, že bylo dovoleno užívati ho při bohoslužbách; a neméně slavné je pro Moravany, že dosáhl této vzácné výsady příčiněním sv. Cyrila a Metoděje...

(Cit. podle Pražák 1945: 95)

Славянският език е свещен, тъй като на него се служи святата литургия, това вероятно не се прави на друга реч, освен на латинската и гръцката. Немалка слава за нашия език е, че е било позволено той да се използва при богослужение, и не по-малко славно за моравяни е и това, че достигат до тази драгоцена привилегия с усилията на св. св. Кирил и Методий...

(Цит. по Пражак 1945: 95)

¹⁸ Навсякъде в текста преводът е мой (И. Р.) – Б. пр.

¹⁹ В чешката терминология езикът на Кирил и Методий е определян като старославянски (staroslověnština). – Б. ред.

Унията на славяните и вероизповедната пропаганда

В литературата и културата Кирил и Методий винаги са били свързвани с идеята за славянско единство. Тази концепция се развива силно от последната третина на XIX век нататък, включително и през следващия век, свидетелство за което е например монументалното платно на Алфонс Муха със заглавие *Въвеждане на славянската литургия* (*Zavedení slovanské liturgie*, 1912), което е част от известния цикъл *Славянска епопея* (*Slovanská epopěj*). Идеята за славянска взаимност под покровителството на Кирил и Методий има обаче още по-стари корени, които могат да бъдат проследени в контекста на Барока; изследователите ги разглеждат като течение, наречено бароков славизъм. В бароковите съчинения често се среща изброяване на славянски земи, християнизирани от Кирил и Методий – споменавани са Моравия, Чехия, Хърватия, България, Далмация, Словения. Не само чешките (моравските), полските и словенските писатели, но и южнославянските почитат Солунските братя, както например хърватският поет от словенски произход Матия Антун Релкович (1732 – 1798) (вж. Бъртан 1939: 47). В културната памет рефлектира езиковото единство на славянския свят, както и съзнанието за общ произход и общи интереси.

Трябва обаче да добавим, че това езиково единство в същото време е утилитарно използвано с вероизповедна цел. Според бароковите контрареформаторски писатели (напр. йезуитите) унията на славяните трябва да служи също за църковно обединение под егидата на католическата църква. Рудо Бъртан обръща внимание на факта, че в славянските земи, които граничат с православни области, контрареформацията има силно изразен мисионерски характер и унификационни цели. Солунските братя е трябвало да служат като покровители на това единство, още повече защото са били високо почитани и в православната църква (пак там: 9 – 32). Този факт би могъл да породи дискусия относно тяхната католическа ортодоксалност, но трябва да подчертаем, че барокът не е проблематизирал тяхното вероизповедание. Впрочем и в католическия моравски контекст съществуват изображения на Солунските братя в православни литургически одежди, както свидетелства за това впечатляващата дървена пластика на Ян Антонин Рихтер от богородичната църква във Велки Тинец (Запалкова, Йемелкова 2013: 59).

Според бароковите агиографски разкази св. св. Кирил и Методий пътуват през славянските земи и унищожават езическите идоли. Проповедникът Биловски много убедително описва езическите вярвания на чехите от времето преди идването на Кирил и Методий (Биловски 1724: 125). Този факт ги прави защитници на правата вяра и борци срещу нейните врагове. Барокът актуализира образа на Братята като противници на езическото идолопоклонничество и те са представени като воители, служещи на католическата църква; това са „възхваляваните рицари на сватата католическа църква“ („*zvelebení rytíři Církve svaté katolické*“) (Биловски 1709: л. С4d.). Солунските братя се превръщат в крепост, която пази Моравия от тогавашните ереси, а това означава и от протестантската вяра. Духовната песен с инципит „Ей, наши княжески свещеници, св. св. Църха и Страхота“ („*Ej naše kněžská knížata, svatý Crha a Strachota*“), написана от споменатия по-

горе цистерцианец Хиршменцъл и станала особено популярна след включването ѝ в канционала *Райски славеи* (*Slaviček rájský*, 1719) на Ян Йозеф Божан²⁰, силно акцентира антиеретичния момент:

*Kriste pro tvé Apoštoly,
dej nám vše kacířské modly,
potupiti, tě vyznati,
i víře tvé setrvati.*

(Malura, Kosek 1999: 242)

*Христe, за твоите Апостоли
позволи ни всички еретични идоли
да разобличим, да те прославим
и в твоята вяра да пребъдем.*

(Малура, Косек 1999: 242)

Трябва обаче да подчертаем, че сред привържениците на Солунските братя има и протестанти. Ян Амос Коменски в съчинението си *Кратка история на славянската църква* (*Ecclesiae Slavonicae brevis Historiola*, Амстердам, 1660) вижда Братската община²¹ като етап от първоначалната идея за славянска църква. Коменски се позовава на по-стари извори и отбелязва, че българите първи се включват в процеса на християнизация на славяните. Същевременно използва наследството на Кирил и Методий за антипапска пропаганда:

Tak se stali Bulhaři mezi slovanskými národy prvotínami pro Krista; brzy následovali jiní národové téhož jazyka v týchž končinách (mezi Dunajem, Řeckem a Italií), totiž Morsané, Raščané, Srbové, Bosňané, Chorvaté atd. Toto přelavné dílo konali Cyril a Metoděj (biskupové řečtí, ale znali také jazyka slovanského). Tito pronikli kolem roku 861 až na Moravu (kterou tehdy Němci nazývali Markomanskem) a také tam získali pro Krista jejich krále Svatopluka a zakrátko nato českého knížete Bořivoje. Odtud potom lesk evangelia pronikl až do Polska, a to léta Páně 965, sedmdesátého prvního roku po obrácení Čechů, stočtvrtého po obrácení Moravanů, stého dvacátého po obrácení Bulharů. Rusové pak a Moskvané (i to národové slovanšti) přestoupili také hromadně ke křesťanství (r. 980), když sestra císaře Basilia Anna byla dána za manželku Vladimírovi, knížeti kyjevskému.

Odtud je zřejmo, že ošechny ty národy byly obráceny příčiněním církve východní a že byly uvedeny v křesťanství podle způsobu řeckého; také národ český. Ale papež již tehdy ukládal o církve celého světa a nepřestal číhati na příležitosti, jak by je přivedl pod svou pravomoc. (Komenský 1941: 24)

Така измежду славянските народи българите са първото творение в името на Христа; скоро и другите народи последваха този език по тези краища (между Дунав, Гърция и Италия), включително от Морса, Рашка, сърби, босненци, хър-

²⁰ Ян Йозеф Божан (Jan Josef Božan, 1644 – 1716) – католически свещеник, поет и автор на канционала *Райски славеи*, за който е събирал песни през целия си живот. Канционалът е издаден след смъртта му. – Б. ред.

²¹ Братска община – просветно сдружение от привърженици на Реформацията. – Б. ред.

вати и др. Това праславно дело извършили Кирил и Методий (гръцки епископи, но знаели също и славянския език). Около 861 година те стигат чак до Моравия (която тогава немците наричат Маркоманско) и така там спечелват за Христа крал Сватоплук и не след дълго чешкия княз Борживой. Оттук насетне блясъкът на евангелието прониква чак до Полша през лето Господне 965, седемдесет и една години след обръщането на чехите [към Христа – б.м. Ж.Ч.], сто и четири след обръщането на моравяните [към Христа – б.м. Ж.Ч.], сто и двадесет след обръщането на българите [към Христа – б.м. Ж.Ч.]. След това руснаците и московчаните (и те славянски народи) заедно пристъпват към християнството (980 г.), когато сестрата на император Василий²² – Анна, била омъжена за Владимир, киевския княз.

Оттук се вижда, че тези народи са били обърнати [към Христа – б.м. Ж.Ч.] с усилията на източната църква и са били въведени в християнството по гръцки модел; както и чешкият народ. Но папата тогава бил възложил на църквата целия свят и не преставал да дебне възможността да я вземе под свое правомощие. (Коменски 1941: 24)

Кирил и Методий са значими за бароковите протестанти и с това, че служат за важен аргумент за защита на народния език като богослужебен, респективно и на църковните песнопения на народен език, на които некаатолиците придават особено голяма стойност. Известният славянски ортодоксален лютеран и организатор на религиозния живот Даниел Кърман мл.²³ в предговора на чехо-словашкия *Евангелски канционал* (*Evangelický kancionál*), издаден през 1717 г. от Вацлав Клейх, емигрирал след битката при Била Хора в Житава) подчертава заслугите на Солунските братя за въвеждането на славянския език в богослужението и църковните песнопения. Интересно е, че се опира на хрониката на избрания по-късно за папа Енеа Силвио Пиколомини, цитирайки пасажа, който аргументира защитата на славянския език като вдъхновение от Бога, като глас, който идва от небето (Враблова 2003: 132). Католическата страна е трябвало да дава отговор на такива аргументи. Това прави споменатият Я. Й. Божан, включвайки в своя канционал *Райски славеи* изложение по този въпрос със заглавие „Защо святата литургия се служи на латинската, а не на чешката реч“ („Mše svatá proč se slouží latinskou a ne českou řečí“). Тук той казва, че в далечни времена славянската литургия наистина била разрешена, но това има своето обяснение в липсата на достатъчно свещеници, които да знаят латински, и затова папата отсъдил, че ще е по-добре службата да е на славянския език, отколкото да я няма въобще. По-късно, когато народът бил вече добре образован в своята вяра – продължава Божан, – Моравия е последвала католическата църква и започнала да води литургията на латински, впро-

²² Става въпрос за византийския император Василий II Българоубиец. – Б. ред.

²³ Даниел Кърман мл. (Daniel Krman ml., 1663 – 1740) – словашки бароков писател, преводач, издател и евангелистки свещеник. Писал е на латински и на чешки, тъй като е смятал, че чешкият трябва да служи за литературен език и на словашките писатели. – Б. ред.

чем „без да е необходимо [...] обикновеният народ да разбира съвършено всичко“ (Малура, Косек, ред. 1999: 125). За утраквистите кирило-методиевската мисия е също така аргумент за причестяването по двата начина²⁴, което вероятно е древна традиция, въведена още от Кирил и Методий – така напр. Бохуслав Билейовски я описва в своята *Чешка хроника (Kronika česká, 1536)* (Ройт 2013: 72).

Литературни образи

При литературните изображения на Кирил и Методий в чешкия барок се открояват няколко типични и естетически значими мотива и образни комплекса.

Много от тях откриваме в творбите на вече споменатия Бохумир Хинек Йозеф Билевски (1659 – 1712) – католически проповедник, поет, автор на сравнително богато литературно творчество, в което е отделено значително място за прослава на Ян Саркандър, моравско-силезийски мъченик, канонизиран чак през 1995 г. Билевски разработва идеята за Кирил и Методий като духовни бащи. Според него и двамата трябва да получат съответното звание: „*Parentes nostril, наши родители и бащи, тъй като са ни родили, хранили и отгледали [...]*“ (Билевски 1724, s. 116), те са „*пазителите на моравската земя, нашите духовни бащи*“ (Билевски 1709, fol. B5b). Техните първообрази той открива в Моисей (Кирил) и Арон (Методий):

Aron byl obraz svatého Methodia, Mojžiš figura Svatého Cyrilla: nebo Aron vykládá se mons fortis, hora silná, hora pak silná a jak proti kacířům, tak pohanům neporušeně stála a na stolici arcibiskupskou vyzdvížena, byl svatý Methodius: Cyrillus pak byl druhý Mojžiš, co se vykládá Urgens et liniens, trpělivě tlačící a horlivě hladící. (Bilovský 1724: 123)

Арон бил образът на св. Методий, Моисей – фигурата на св. Кирил: Арон е представян като mons fortis, мощна планина, много мощна планина, непоклатимо изправена и срещу еретиците, и срещу езичниците и издигната до архиепископски престол, това бил св. Методий; Кирил пък бил вторият Моисей, Urgens et liniens, търпеливо настоятелен и ревностно приласкаващ. (Билевски 1724: 123)

Августинецът Антон Магеръл – един от виенските проповедници, прославящи Солунските братя, в своята немска проповед от 1712 г., която между другото е пълна с моравски реалии, сравнява Кирил и Методий с Моисей и Арон (Маняш 2013). А във фолклорната кирило-методиевска традиция от XIX и XX век се срещат отгласи на старозаветния образ на

²⁴ Причестяването по двата начина е основно изискване на привържениците на хуситството, които, защитавайки максимата, че всички са равни пред Бога, настояват всеки вярващ да бъде причестяван и с хляб, и с вино, а не само с нафора, както е в католическата църква. – Б. ред.

Моисей, който удря с жезъла си в земята и оттам бликва вода (Шрамек, Шрамкова 2013: 85).

Освен стандартните кирило-методиевски литературни мотиви, каквито са пътуванията, гоненията, убеждаването и покръстването на друговеци, може да се забележат и мотиви, които са тясно свързани с бароковата естетика. В бароковите текстове Братята са определяни като перли от източните земи, като два златни съда, като луната и слънцето, като две свещи, два лъча, светлина в тъмнината (метафориката на светлината има средновековни корени, но в бароковата образност тя впечатлява със своята експресивност и честота). В немскоезичните проповеди двамата братя са наречени двете крила на моравската орлица (Глонек 2013: 199). Моравия е изобразявана като първоначално пуста, мъртва земя, като езическия Египет, завладян от идолопоклонничеството, от което именно Солунските братя освобождават моравяните:

Když jsme na Moravu přišli, pohlédli jsme na zemi, ej prázdná byla, a nic. Pauperes et stulti [...] Co víc byla Morava, a Čechové? [...] Nesličná jakási a neforemná materie, tělo bez krve, špalek bez duše, socha bez života. (Bilovský 1724: 117)

Когато дойдохме в Моравия, погледнахме земята, беше пуста и нямаше нищо. Pauperes et stulti [...]. Какво повече беше Моравия, а Чехия? [...] Някак си некрасива и безформена материя, тяло без кръв, дърво без душа, статуя без живот. (Биловски 1724: 117)

Заклучение

По време на барока Кирил и Методий не се превръщат в народни светци в буквалния смисъл на думата: култът към тях е ограничен преди всичко в интелектуалните среди, което произтича от същността на личностната им характеристика (те са интелектуалци и писатели, а не мъченици, чиято история е натоварена с висок емоционален заряд). В религиозното съзнание на чешкия народ властват св. Вацлав и св. Ян Непомуцки, а в моравската барокова набожност на народните маси пък доминира богородичният култ, с който в някои случаи култът към Кирил и Методий успява да се съчетае. В моравски контекст пропагандатор на идеята за тяхното взаимопроникване е преди всичко бароковият историк Я. И. Стршедовски. Според него например историята на известното място на богородично поклонение Хостин²⁵ не започва от годината на известното татарско нашествие – 1241-ва, а също както в Радхоц²⁶, Велехрад, Бърно и др. – с езически култ, който е унищожен, както се твърди, от Кирил и Методий, които на мястото на езическите

²⁵ Хостин (Hostýn) – връх в планинската верига Хостинске върхи, известен преди всичко като богородично поклонническо място. – Б. ред.

²⁶ Радхоц (Radhošť) – връх в планината Бескиди. Названието идва от името на славянския бог Радега – бог на слънцето, войната и победата. Според легендата Кирил и Методий ликвидират езическия култ, като събарят идолопоклонническата статуя и на нейно място издигат кръст. – Б. ред.

светилища в Хостин построяват дървен параклис на Дева Мария: с това започва новият, християнският век. В поклонническите песни, свързани с Хостин, Дева Мария е представяна за пазителка на Моравия, и то защото началото на нейното почитане поставят Кирил и Методий. Тази първоначално барокова идея по-късно се разпространява и от католическия патристичен Романтизъм (вж. по т. въпрос Биртусова 2011: 107). И в поклонническото място Туржани²⁷ (недалече от Бърно) култът към Богородица е свързан със Солунските братя. Според легендата, за която най-напред говори Бохуслав Балбин и която споменава също и Я. И. Стршедовски, дървената статуя на Мадоната с младенеца в туржанската гора е оставена от Кирил и Методий (Стршедовски 1710: 223 – 224). Името на Кършин – другото известно място на поклонение в Моравия, посветено на Дева Мария, според една легенда се свързва с покръстването, извършено от Кирил и Методий.

Още по-масов характер моравският култ към Кирил и Методий придобива във втората половина на XIX век, и то във връзка с формирането на т.нар. морavsка идентичност. Главна роля в този процес имат родолюбивите католически свещеници, които въз основа на чудотворните елементи на бароковата литература сътворяват мита за Кирил и Методий. В него се разказва за това как Братята обикалят моравските земи, покръстват моравяните и събарят езически божества. De facto по всички моравски места, където са се издигали идолите на старите славяни, Братята строят, както разказват преданията, малки църкви, някои от които в чест на Дева Мария, издигат каменни кръстове край пътищата и си възстановяват силите край извори, които биват назовавани Кирилка, Кириличка и др.²⁸ Етимологичните легенди (обясняват възникването на имената) и етиологичните (обясняват възникването на някое място или постройка) са най-честите прояви на кирило-методиевския словесен фолклор, който обаче като цяло не е много богат (Шрадек, Шрамкова 2013: 84). Митологичните разкази също са естествен компонент на националната култура, но възниква проблем, когато тези сюжети се приемат от съвременната наука като действителни факти, тоест когато „модерният култ към кирило-методиевската традиция заслепява някои изследователи“ (Кралик 2001: 241).

Велехрадската кирило-методиевска традиция отново оживява с униатското движение²⁹, което от началото на XX век издига идеята за всеславянско християнско обединение, а по-късно – в епохата на комунизма, така нареченото Национално поклонение на Велехрад се превръща в протестна манифестация срещу властващия режим.

Превод от чешки: **Иванка Ромова**

²⁷ Туржани (Tuřany) – днес е квартал на Бърно. – Б. ред.

²⁸ Такива регионални легенди записва, коментира безкритично и отчасти сам съчинява католическият свещеник Франтишек Пршикрил (Пршикрил 1907). – Б. а.

²⁹ Униатското движение има за цел да преодолее религиозните различия между православната и католическата църква. Център на това движение е Велехрад, където през XIX и XX в. се провеждат конгреси. – Б. ред.

ЛИТЕРАТУРА

Биловски 1709: Bilovský, Bohumír Hynek. *Nábožné putování k svatým Cyrilovi a Strachotovi... arcibiskupům velehradským*. V Holomouci u Ignácia Rosenburga, 1709.

Биловски 1724: Bilovský, Bohumír Hynek. Na den SS. Cyrila a Methodia, Apoštolův moravských a českých. // *Coelum vivum et firmamentum dogmatum Christi. Nebe svatosvaté anebo kázání sváteční*. Opava, 1724, s. 114 – 132.

Биртусова 2011: Byrtusová, Barbora. Reflexe kultu Panny Marie hostýnské v kramářských tiscích. // *Studia Comeniana et historica* 41, 2011, č. 85 – 86, s. 97 – 117.

Бъртан 1939: Brtáň, Rudo. *Barokový slavizmus*. Liptovský Svätý Mikuláš, 1939.

Враблова 2003: Vráblová, Timotea. Charakter Krmanovho Predhovoru ku Klejchovmu kancionálu. // Gáfríková, Gizela (ed.). *Pannonia Docta / Učená Panónia. Z predhistórie uhorsko-slovenskej literárnej historiografie*. Bratislava: Veda, 2003, s. 117 – 139.

Глонек 2013а: Glonek, Jiří. *Sacra Moraviae Historia... // Jemelková, Simona (ed): Mezi východem a západem. Svätí Cyril a Metoděj v kultúre českých zemí*. Olomouc: Arcidiecézní muzeum Olomouc, 2013.

Глонек 2013б: Glonek, Jiří, Lobrede au die Heiligen Apostel... // Jemelková, Simona (ed). *Mezi východem a západem. Svätí Cyril a Metoděj v kultúre českých zemí*. Olomouc: Arcidiecézní muzeum Olomouc, 2013.

Дюкрю 1997: Ducreux, Marie-Elisabeth. Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi. // *Český časopis historický* 65, 1997, č. 3 – 4, s. 585 – 620.

Запалкова, Јемелкова 2013: Zápalková, Helena; Jemelková, Simona. Svätí Cyril a Metoděj v umění baroka na Moravě. // Jemelková, Simona (ed.). *Mezi Východem a Západem. Svätí Cyril a Metoděj v kultúre českých zemí*. Olomouc: Arcidiecézní muzeum Olomouc, 2013, s. 54 – 61 (a připojený katalog k výstavě: s. 126 – 128).

Зламал 1938: Zlámal, Bohumil. *Barokní chvála sv. Cyrila a Metoděje: sbírka 29 německých kázání o sv. Cyrilu a Metoději z let 1708 – 1744*. Olomouc, 1938.

Коменски 1941: J. A. Komenský. *Stručná historie církve slovanské*, přel. Josef Hendrich. Praha: Melantrich, 1941.

Копецки 2002: Kopecký, Milan. Baroko v literatuře. // Kubíček, Tomáš (ed.): *Literární Morava. Vlastivěda moravská, nová řada, svazek 11*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2002, s. 57 – 81.

Малура, Косек, съст. 1999: Malura, Jan – Kosek, Pavel (eds.). *Jan Josef Božan: Slaviček rájský*. Brno – Ostrava: Host, 1999.

Маяс 2013: Maňas, Vladimír. Cyrilometodějské oslavy ve Vídni (1708 – 1783): pozapomenutá reprezentace Moravy v sídelním městě monarchie. // *Vlastivědný věstník moravský*, 2013, LXV, č. 2, s. 132 – 139.

Пражак 1945: Pražák, Albert. *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého*. Praha: Sfinx-Bohumil Janda, 1945.

Пршикрил 1907: Příkryl, František. *SS. Cyrill a Method v památkách starožitných na Moravě a ve Slezsku*. Týn u Lipníka, 1907.

Кралик 2001: Králík, Oldřich. *Platnosti slova*. Studie a kritiky. Olomouc: Periplum, 2001.

Ройт 2013: Royt, Jan. Stopy svatých Cyrila a Metoděje v Čechách. // Jemelková, Simona (ed.). *Mezi Východem a Západem. Svätí Cyril a Metoděj v kultúre českých zemí*. Olomouc: Arcidiecézní muzeum Olomouc, 2013.

Солейман пур Хашеми 2010: Soleiman pour Hashemi, Michaela. Sondy do cyrilometodějské německy psané barokní homiletiky. // Janečková, Marie a kol. (ed.). *Slovesné baroko ve středoevropském prostoru*. Jazykověda, 4. Praha: ARSCI, 2010, 217 – 227.

Стршедовски 1710: Středovský, Jan Jiří. *Sacra Moraviae Historia sive Vita ss. Cirilli et Methudii*. Sulzbach, 1710.

Хиршменцел 1667: Hirschmentzel, Kristián Gottfried. *Vita SS. Cyrilli et Methudii, Archiepiscoporum Moraviae, sive Vetus Wellehrad*. Praha, 1667, fol. F2b.

Шрамек, Шрамкова 2013: Šrámek, Rudolf – Šrámková, Marta. Po stopách cyrilometodějské tradice v prozaickém folkloru a v některých vlastních jménech Moravy a Slezska. // *Národopisná revue*, 2013, roč. 23, č. 2, s. 83 – 92.